

Зміст

Задніпр'яний Г. Любіть, вивчайте, пам'ятайте.....	4
I. Вони народились в Таверійському краї	
Верещагін Леонід Федорович	5
Скадовський Георгій Львович	6
Скадовський Сергій Миколайович	8
II. Вони прославили Херсонщину	
Браунер Олександр Олександрович	9
Виноградов Володимир Миколайович	11
Висоцький Георгій Миколайович	12
Гребень Леонід Кіндратович	14
Завадовський Борис Михайлович	15
Завадовський Михайло Михайлович	16
Іванов Ілля Іванович	18
Іванов Михайло Федорович	19
Ізмаїльський Олександр Олексійович	20
Казимирчак-Полонська Олена Іванівна	21
Козлов Петро Кузьмич	23
Ліскун Юхим Федотович	24
Пачоський Йосип Конрадович	25
Станчинський Володимир Володимирович	26
Фортунатов Борис Костянтинович	28
Яната Олександр Алоїсович	29

Управління культури і туризму обласної державної адміністрації
Обласна бібліотека для юнацтва ім. Б.Лавренюва

*До 65-річчя утворення
Херсонської області*

Серія «Видатні краєни»

Окрилені наукою: вчені-природознавці Херсонщини

Біобібліографічний довідник

Вип. 1

Херсон
2009

Окрилені наукою : вчені-природознавці Херсонщини : біобібліографічний довідник. Вип.1 / укл. Попова Н.О. ; Херсонська обласна бібліотека для юнацтва ім. Б.Лавреньова. — Херсон, 2009.— 32 с.

Довідник “Окрилені наукою: вчені природознавці Херсонщини” має два розділи, в межах яких матеріал подано за алфавітом прізвищ вчених. У списки літератури про життя та діяльність науковців включені лише найбільш інформативні та доступні джерела.

При відборі публікацій використані фонди, довідково-пошуковий апарат та бібліографічні видання обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О.Гончара, обласного краєзнавчого музею, бібліотеки державного аграрного університету та обласної бібліотеки для юнацтва ім. Б.Лавреньова.

Адресований школярам, студентам та широкому колу читачів, які цікавляться історією Херсонщини.

Джуран В. М., Ігнатенко В. В. // Відродження. – 1998. - № 5. – С. 40.

Околітенко Н. Олександр Яната : Відомого вченого-природознавця чесько-німецького походження знищили за українськість... // Персонал плюс. – 2006. — № 27.

Яната Олександр Алоїсович // Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2008 рік. – Херсон, 2007. – С. 32.

Укладач	Н.О.Попова
Редактор	С.Д.Коваль
Дизайн обкладинки	Л.В.Леоненко
Відповідальний за випуск	Т.Ф.Ігнатова

ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСНА
БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ЮНАЦТВА
ІМ. Б. ЛАВРЕНЬОВА

кого інституту. Вчений був одним із засновників Всеукраїнської Академії сільськогосподарських наук та багатьох журналів — «Вісника сільськогосподарської науки», «Українського ботанічного журналу», «Праці сільськогосподарської ботаніки», «Вісника природознавства». У його науковому доробку понад 400 публікацій, монографія "Рослина та її життя", опублікована у 1925 році, донині не втратила актуальності.

Величезний особистий внесок у справу порятунку унікальних природних об'єктів вчений зробив, перебуваючи на посту голови комісії з охорони природи Наркомзему УРСР. Олександр Алоїсович брав участь в організації заповідників «Конча-Заспа» та Канівського, став одним із авторів декрету «Про охорону пам'яток культури та природи», який визначав природоохоронну політику України двадцятих років.

Особливу увагу вчений приділяв захисту від господарських зазіхань заповідника «Асканія-Нова», де працював науковим консультантом і проводив дослідження разом з І.Пачоським. В грудні 1920 року він провів першу нараду з проблем заповідника, через два роки – засідання Асканійського комітету, учасниками яких були видатні вчені-біологи того часу. У 1925 році О.А.Яната брав участь у роботі комісії під керівництвом президента Всеукраїнської Академії наук академіка В.І.Липського, яка надала науково обгрунтовані рекомендації щодо покращання заповідної справи в Асканії.

У січні 1933 року Олександр Алоїсович представляв Український комітет охорони пам'яток природи в Москві, на Першому Всесоюзному з'їзді з охорони природи. А вже в березні 1933 року постановою президії Української сільгоспакадемії О.А.Янату за «протягування буржуазних теорій в галузі боротьби з бур'янами» звільнено з роботи в Інституті захисту рослин. У травні 1933 року його заарештовано і засуджено на п'ять років у виправних таборах.

Однією з причин арешту послужила загальна «чистка» ГПУ сільськогосподарських закладів України. Помер Олександр Алоїсович Яната у 1938 році у таборі під Магаданом. Реабілітовано вченого посмертно в 1964 році.

Близький вчений, в особистості якого гармонійно поєдналися риси дослідника, просвітника, педагога, О. А. Яната зробив чималий внесок у ботаніку, агрономію, історію науки, українську ботанічну термінологію.

Наукову спадщину О.Янати значною мірою втрачено. Однак у пам'ять про нього залишилися заповідники, ботанічні сади, журнали та наукові установи, які діють й досі. Залишився необхідний для становлення нації досвід життя винятково благородної і цілісної у своїх переконаннях людини, великого патріота.

Література про нього:

Борейко В. Трагічна доля лідера українських природоохоронців : Деякі штрихи з біографії Олександра Алоїсовича Янати // Рідна природа. – 1995. - № 3/4. – С. 65.

Борейко В. Яната Александр Алоисович // Борейко В. Словарь деятелей охраны природы. – К., 2001. – С. 503.

Горлова Н.І. О.А.Яната – дослідник природи Північної Таврії // Проблеми історичного краєзнавства, музеєзнавства та відродження культури українського народу : тези доп. наук.-практ. конф. 15-16 верес. 1993 р. – Херсон, 1993. – С. 18.

Джуран В. М. Внесок представників різних національностей у створення зеленої скарбниці України : До вивчення напрямів наук. досліджень у заповіднику Асканія-Нова /

Любіть, вивчайте, пам'ятайте

Хто із нас по-справжньому не закохувався в рідний край – милу серцю й дорогу Херсонщину? Як я люблю милуватися неосяжними степовими просторами, тихими, спокійними водами Славути-Дніпра, гаями й балками, лісами й перелісками, озерами, унікальною в Європі пустелею із її рослинністю, озерами, а також могутніми хвилями Чорного й Азовського морів. А яка дивовижна картина, намальована самою природою, постає перед очима на Херсонщині, чи то ранньої весни, чи пізньої осені!

Херсонщина... Хто тут тільки не побував, хто тут не проживав, не творив, не працював, не вивчав історію, рослинний і тваринний світи цього дивовижного куточка, Богом створеного і відданого у користування людині. Автору цих рядків довелося багато попрацювати, щоб зібрати унікальний матеріал про вчених, дослідників, мандрівників, зоологів, ботаніків, лікарів, натуралістів, які вивчали і описували природу Херсонщини. Кожен із них по-своєму зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки.

Серед великих постатей тих, хто вивчав наш край, був вчений-натураліст В.Ф.Зуєв (1752(1754) - 1794 рр.). Очолювана ним експедиція значно збагатила тогочасні уявлення про південний степовий край, про його населення, клімат, економіку. Палко любив Херсонщину, її людей, відомий лікар-епідеміолог Д.С.Самойлович (Сушинський, 1742-1805 рр.). Вчений-натураліст із світовим ім'ям Ю.К.Пачоский (1864-1942 рр.) заснував у Херсоні біологічно-історичний музей. Л.С.Ценьковський (1822-1887 рр.) у кінці XIX ст. у Білозерській мікробіологічній лабораторії створив, вивчив і дослідив унікальну вакцину проти сибірської виразки.

Ціла когорта талановитих вчених-біологів працювала в інституті «Асканія-Нова», сільськогосподарському інституті (нині – Херсонський державний аграрний університет) і педагогічному інституті (нині – Херсонський державний університет).

Ми, херсонці, по праву можемо пишатися тим, що на нашій землі працювали й працюють такі унікальні установи, як філіал Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агро меліорації, Херсонське відділення інституту рибного господарства Української академії аграрних наук, Південний науково-виробничий біотехнологічний центр Української академії аграрних наук, Антонівська науково-дослідна станція рису (Скадовський район), Генічеська науково-дослідна станція, Херсонський інститут овочівництва і баштанництва. Саме тут вченими виведені гібриди та сорти високопродуктивного винограду, соняшників, рису, сорго, кавунів, динь, овочевих культур.

Кілька поколінь наших співвітчизників, працювали, щоб зробити Херсонщину такою, якою вона є сьогодні – щедрою і урожайною всупереч посушливому клімату. Але, на жаль, про багатьох із них важко знайти інформацію – не збереглися фото, втрачені відомості про життя і діяльність. Гадаю, дане видання буде цікавим і корисним для кожного молодого херсонця, хто любить свій рідний край і хоче більше знати про видатних земляків. А, може, й підштовхне когось до власних розвідок у царині краєзнавства – поле досліджень ще велике.

Григорій Задніпрняний, вчитель біології вищої категорії, член Національної спілки журналістів України

ло сил для його порятунку.

Кілька років працював завідувачим асканійським зоопарком, керував роботами з метою виведення зубрів методом схрещування і досяг відновлення цього виду. Завдяки його зусиллям були врятовані й інші види - степовий орел, бабак, стрепет.

Б.К.Фортунатов був обраний членом-кореспондентом Українського комітету охорони пам'яток природи, в різні періоди очолював Московський зоопарк, Кримський, Приморські і Кавказький заповідники. Він – автор десятків наукових статей, учасник природоохоронних з'їздів і конференцій, редактор кількох книг про Асканію-Нову.

У 1929 році Борис Костянтинович опублікував науково-фантастичний роман «Остров гориллоидов», в якому вперше була розроблена тема створення армії з «олюджених» мавп, що пізніше стала дуже поширеною в літературі. Ця книга вийшла під псевдонімом Б.Туров, можливо, Фортунатов мріяв про відродження в Асканії-Новій ще одного виду тварин – тура.

Вчений і письменник розділив долю багатьох своїх сучасників – у 1933 році його заарештували і звинуватили у контрреволюційній діяльності. Його засудили на 10 років у виправних таборах і відправили в Караганду. В 1936 році достроково звільнили, але він залишився там працювати. За не уточненими відомостями Фортунатов помер у табірній лікарні.

Література про нього:

Одинцов В., Буянов П. Асканія-Нова і її охоронець // Наддніпрян. правда. – 1996. – 28 берез. (№ 38).

Яната Олександр Алоїсович (1888-1936), вчений, ботанік, організатор охорони природи в Україні.

Народився 28 травня 1888 року в м. Миколаєві у сім'ї садівника, батько його був за національністю чехом, мати – з російських німців.

Навчаючись на агрономічному факультеті Київського політехнічного інституту, він створив у 1909 році студентський гурток природознавців, а пізніше – Миколаївське товариство любителів природи. Закоханий в ботаніку з дитинства, Олександр Алоїсович все життя був активним діячем різних громадських природничо-наукових організацій - Кримського товариства природознавців, Харківського товариства ім. Квітки-Основ'яненка, пізніше - Українського ботанічного товариства.

У 1905-1910 роках О.А.Яната керував підпільною друкарнею, був одним з лідерів Миколаївської організації РСДРП, за що відбував покарання у Лук'янівській в'язниці в Києві. Під час першої світової війни працював у фуражному підвідділі Комітету Західного фронту, очолюваного Симоном Петлюрою, активно займався політикою. Однак поступово він розчарувався у різних політичних партіях і, коли Симон Петлюра запропонував йому портфель міністра освіти Української народної республіки, відмовився.

Впродовж 1918-1920 років О.А.Яната обіймав посаду професора ботаніки Українсько-го педагогічного інституту, пізніше очолив кафедру ботаніки Харківського сільськогосподарсь-

У перші дні війни у червні 1941 року Станчинського знову заарештували і винесли вирок: 8 років виправно-трудових таборів як «соціально небезпечному і раніше засудженому». У в'язниці він помирає від хвороби серця у березні 1942 року.

В.В.Станчинський зробив значний внесок у світову науку: підійшов до синтезу генетики, еволюції та екології, першим висунув ідею створення біосферних заповідників і проведення в них моніторингу, розробляв теорію екологічної диференціації, на 10 років випередив американських вчених у вимірюванні динаміки маси видової речовини в біоценозі, винайшов спеціальний прилад – біоценометр.

Література про нього:

Борейко В. Трагедія в Асканії-Нова : Доля вчених заповідника (Станчинський В., Яната А., Фортунатов К.) // Рад. Україна. – 1991. – 25 трав.

Фортунатов Борис Костянтинович (1886 – ?)

– вчений-зоолог, природоохоронник.

Народився 24 січня 1886 року у Смоленську в сім'ї працівника суду. Навчався в Смоленській і в першій Московській гімназії. З юних років був членом партії соціалістів-революціонерів, брав активну участь у подіях 1905 року як організатор залізничного страйку. Двічі був поранений, п'ять разів його заарештовували. У 1907 році Фортунатова вислали за кордон, звідки він повернувся у 1909 році і продовжив університетську освіту. У 1912 р. Фортунатов закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету МДУ, в 1915 – три курси Московського вищого технічного училища. Друкував статті з хімії

у наукових і популярних виданнях.

Під час першої світової війни у 1915-1917 роках служив в армії, брав активну участь у подіях Лютневої і Жовтневої революції як член партії соціалістів-революціонерів. З 1918 року воював з більшовицькою владою в Поволжі і Західному Сибіру. У 1919 році очолюваний ним загін здійснив безприкладний перехід довжиною у 3000 км для з'єднання з військами генерала Денікіна в районі Каспійського моря.

Опинившись на Півдні Росії у 1920 році, Фортунатов перейшов на бік більшовиків і вступив у Першу кінну армію Будьонного. Увійшовши з військами Будьонного в Асканію, домігся, щоб саме його залишили охороняти заповідник. З цього часу він відійшов від військово-політичної діяльності і зайнявся проблемами зоології, використовуючи знання, отримані в університеті.

В кінці 1920 року Асканія-Нова була розорена, багато будівель зруйновано, значна частина тварин знищена червоноармійцями. Фортунатов особисто домігся прийняття офіційних декретів і ухвал, які забороняли військовим частинам зупинятись в Асканії-Новій. Борис Костянтинович був призначений завідувачим науковою частиною заповідника і доклав чималого зусиль для збереження заповідника.

I. Вони народились в Таврійському краї

Верещагін Леонід Федорович (1909-1977), вчений у галузі фізики.

Народився в м. Херсоні в сім'ї службовця. У 1919 році родина переїхала до Одеси, де він закінчив Одеську хімічну професійну школу. Пізніше навчався в Одеському інституті народної освіти, в аспірантурі Українського фізико-технічного інституту в Харкові (УФТІ).

На початку 1939 року Верещагін переїздить до Москви, де працює в інституті органічної хімії АН СРСР. Під час війни 1941-1945 років керував колективом вчених, що працювали для потреб оборони. Ним розроблено конструкцію гідравлічного компресора надвисокого тиску, що знайшов застосування в ла-

бораторній практиці та в промисловості. У 1949 році Верещагіну Л.Ф. присуджено наукову ступінь доктора фізико-математичних наук без захисту дисертації.

У 50-60-х роках Л.Ф.Верещагін вів велику роботу з підготовки спеціалістів в області високого тиску. У 1951 році він організував на хімічному факультеті МДУ кафедру хімії і фізики високого тиску, якою керував до 1977 року. Науковець активно популяризував можливість й досягнення фізики та хімії високого тиску, читав лекції, друкувався в різних періодичних виданнях.

Л.Ф.Верещагін одночасно вів наукову-організаційну та громадську роботу. У 1966 році він став головою Наукової ради "Алмази і надтверді матеріали" при Державному комітеті Ради Міністрів СРСР з питань науки і техніки. Під керівництвом вченого фізика вперше було отримано синтетичні алмази.

Діяльність академіка отримала світове визнання. У 1970 році вчений став одним із засновників Міжнародної асоціації з питань розвитку досліджень при високих тисках. У 1973 році його обрано членом Шведської королівської академії інженерних наук. В цьому ж році в Московському фізико-технічному інституті організовано базову кафедру фізики високого тиску за ініціативою і під керівництвом Л.Ф.Верещагіна. Його наукова діяльність відзначена високими державними нагородами.

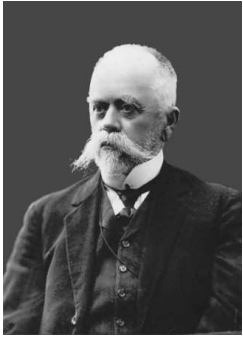
У 1983 році інституту фізики високого тиску АН СРСР присвоєно ім'я академіка Леоніда Федоровича Верещагіна. Помер у 1977 році в Москві.

Література про нього:

Верещагін Леонід Федорович (16.04.1909, Херсон – 20.02. 1977, Москва) – фізик // Енциклопедія Сучасної України. Т. 4 : В-Вог. – К., 2005. – С. 263.

Верещагін Леонід Федорович // Храмов Ю. А. Физики : биографический справочник. – М. : Наука, 1983. – С. 60.

Леонид Федорович Верещагин (1909-1977) : [библиогр. указатель] / вступ. ст. А. И. Лихтера, Р. Г. Архипова ; сост. библиографии Г. Н. Финашина, С. В. Семенова. – М. : Наука, 1989. – 112 с. – (Библиография ученых СССР).

Скадовський Георгій Львович (1847-1919) –

археолог, мікробіолог один з представників великої та дуже обдарованої дворянської родини. Це була майже звичайна для свого часу дворянська багатодітна сім'я, яка мешкала в одному з своїх маєтків, в Білозерці. Вирізняло її серед інших справжнє захоплення та любов усіх її членів до мистецтва: музики, живопису, літератури.

Георгій Львович закінчив біологічний факультет Новоросійського університету і обрав кар'єру державного службовця, досяг чину дійсного статського радника. Окрім служби, він приділяв багато часу громадським справам: неодноразово обирався повітовим предводителем дворянства, мировим суддею. Обіймав ще кілька громадських посад, що говорить про його авторитет серед місцевого населення. За його ініціативою і на його кошти у 1884 р. була заснована Білозерська мікробіологічна лабораторія, яка займалась розробкою вакцини проти сибірської виразки. Бувши заможною людиною, Скадовський вважав своїм обов'язком підтримувати тих, хто мав потребу у допомозі, тому жертвував великі суми різним благодійним закладам.

Йому була притаманна небайдужість та справжня зацікавленість у тому, що відбувалося поруч. Ці риси характеру яскраво виявились в археологічній діяльності Георгія Львовича, якій він присвятив багато років свого життя. Скадовський першим у повіті почав розкопки курганів з метою збереження цих свідків давньої історії. Було це в той час, коли головним напрямом археологічних досліджень на півдні Росії вважалось добування ефектних матеріалів для музеїв та приватних колекцій. «Трудно усидеть среди степей пассивным свидетелем исчезновения от науки множества остатков старины, не удовлетворив любознательности, естественной грамотному человеку, ввиду постоянных распашек их плугом, чуть ли не более опасных для науки, чем разграбление их кладоискателями» – ці слова належать Георгію Львовичу.

Археологічні дослідження Скадовського почалися з розкопок курганів у власному Білозерському маєтку в 1886-1888 рр. На його запрошення участь у роботі взяли відомі вчені Д.І.Яворницький та О.О. Русов. За сучасною термінологією ці розкопки можуть бути віднесені до категорії охоронних.

Для досліджень Георгій Львович вибирав у першу чергу кургани, яким у недалекому майбутньому погрожуvalo повне зникнення. Археологічні роботи проводились відповідно до існуючих правил: складались плани, креслення та карти, постійно велись щоденники розкопок, описувався весь знайдений матеріал. З результатами своїх досліджень Скадовський виступив на VIII Археологічному з'їзді, пізніше була опублікована його доповідь «Белозерское городище Херсонского уезда Херсонской волости и соседние городища и курганы между низовьем реки Ингулец и началом Днепровского лимана». До публікації увійшли матеріали про розкопки 52 курганів, а всього, судячи з музейних матеріалів, було розкопано за ті три роки біля 90 курганів.

Окрім курганів Скадовський досліджував поселення: городища на р. Інгулець, біля селищ Городок та Єленовка, Білозерське городище. Останнє саме він зробив відомим для науки. Зацікавило його і поселення на Великому Потьомкінському острові. Він припустив, що крім залишків запорозького часу, там повинні бути більш ранні поселення. Ця думка пізніше була підтверджена: зараз вчені вважають, що на острові було давньоруське місто Олешья.

У 1906 році В.В.Станчинський захищає дисертацію із зоології і повертається в Москву. Молодому вченому довелося здавати екстерном екзамени за весь курс університету, оскільки диплом, отриманий за кордоном, в Росії був не дійсним. У Москві він удосконалює свої знання з орнітології, займається науковою і викладацькою роботою, деякий час служить в армії.

Володимир Володимирович переїжджає в Смоленськ у 1918 році, бере активну участь в організації навчальних закладів, краєзнавчого товариства, природничо-історичного музею. Смоленський період – час продуктивних екологічних досліджень: Станчинський публікує статті, веде активне листування, стає членом Британського і Американського екологічного товариств.

Літо 1926 року було переломним у житті Станчинського. Працюючи в комісії у заповіднику Асканія-Нова, він звернув особливу увагу на степи, як на порівняно прості і зручні для вивчення біоценози. У нього з'явилася ідея проведення масштабного і тривалого за часом біоценологічного експерименту в асканійських цілинних степах. У 1929 році В.В.Станчинський стає заступником директора з наукової роботи інституту "Асканія-Нова".

Вчений мав грандіозні плани: створення по всій країні екологічних інститутів степу, лісу, пустель, тайги, тундри. Добивався приєднання до заповідника "Асканія-Нова" нових територій - узбережжя Чорного і Азовського морів, ділянок Кримського півострову. Пропонував створити на базі Асканії-Нової науковий і організаційний центр усіх заповідників України.

Він організував комплексний моніторинг різних ділянок степу, залучив до цієї роботи команду молодих науковців – кліматологів, ґрунтознавців, ботаніків і зоологів, фізіологів і біохіміків, зоотехніків і агрономів. Перші результати досліджень в Асканії-Новій були представлені в травні 1930 року в Києві на IV з'їзді науковців-біологів. Доповідь Станчинського, яка включала безліч цікавих і незвичайних відомостей про степові біоценози, викликала величезний інтерес. У 1931 році Володимир Володимирович Станчинський був одним з активних ініціаторів перетворення заповідника "Асканія-Нова" в степовий інститут екології.

В цей період виникла наукова і особиста суперечка В.В.Станчинського з вченим-тваринником М.Ф.Івановим, який очолював в Асканії-Новій зоотехнічну станцію, щодо перспектив розвитку заповідника. Перемогла позиція М.Ф.Іванова, підтримана Т.Д.Лисенком, і гасло «наука повинна служити виробництву». Замість степового інституту в Асканії виник інститут акліматизації і гібридизації, наша країна надовго втратила передові позиції у вивченні біологічних співтовариств і екології.

Масштабні екологічні дослідження, організовані Станчинським, були згорнуті. Ідею організації заповідників і охорони природи «лисенковці» оголосили шкідливою, а самих екологів – ворогами народу.

За науковою розprawою настала і фізична: Станчинського заарештували в листопаді 1933 р. за звинуваченням у шпionажі та організації повстанської групи, метою якої було усунення Радянської влади. Учений зі світовим ім'ям отримав вирок: п'ять років виправних робіт зоотехніком у радгоспах, підпорядкованих Наркомату внутрішніх справ. У 1936 році його справу переглянули і достроково звільнили, однак заборонили викладати у вищих навчальних закладах. З червня 1936 року В.В.Станчинський працює на посаді заступника директора з науки Центрального лісового державного заповідника в Тверській області. Там він продовжує дослідження, створює комплексну станцію, налагоджує зв'язки з відомими вченими, залучає до роботи студентів.

тою цієї експедиції було вивчення кримських степів і рослинності Юсуповського заповідника, розташованого в горах поблизу села Кокоз (зараз Соколине).

У вересні 1923 р., очевидно, через загострення радянсько-польських відносин й побоювання бути репресованим, Й.К. Пачоський переїхав у Польщу. З 1923 по 1928 р. він завідував Біловезьким національним парком. Таким чином, Й.К. Пачоський виявився єдиним вченим, якому пощастило керувати двома найбільш відомими в Європі заповідними об'єктами – Асканією-Новою і Біловезькою Пущею.

У 1925 р. Пачоському запропонували зайняти кафедру систематики й географії рослин на математико-природничому факультеті Познанського університету. Був членом Польської Держради з охорони природи.

У вересні 1939 р. Польща була окупована німецькими загарбниками. Літнього чоловіка, відомого вченого гітлерівці виселили із садиби і позбавили найголовнішого багатства – величезної бібліотеки. У лютому 1942 р. фашисти побили онука Пачоського, вбили двох його синів-учасників Опору. Це важке потрясіння і послужило причиною його смерті 14 лютого 1942 р. від паралічу серця.

Література про нього:

Асламов В. М. Утворення та діяльність природно-історичного музею Херсонського земства (1897-1906) за матеріалами звітів губернського ентомолога Й. К. Пачоського / В. М. Асламов // Музей і XXI сторіччя : зб. наук. праць. – Херсон : Айлант, 2000. – С. 96.

Горлова Н. До 90-річчя музею природи // Ефір. – 1996. – 26 лют.

Горлова Н. Світове ім'я : до 50-річчя з дня смерті Й. К. Пачоського // Новий день. – 1992. – 15 лют.

Дерюжина А. 100 літ вже минуло // Новий фаворит. – 2006. - № 8. – С. 10.

Джуран В. М., Ігнатенко В. В. Внесок представників різних національностей у створення зеленої скарбниці України : до вивчення напрямів наукових досліджень у заповіднику Асканія-Нова // Відродження. – 1998. - № 5. – С. 40.

Пачоський Йосип Конрадович // Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2004 рік. – Херсон, 2003. – С. 84.

Станчинський Володимир Володимирович (1882-1942), видатний орнітолог, засновник вітчизняної екології, активний діяч охорони природи і заповідної справи.

Народився 20 квітня 1882 року в Москві в сім'ї інженера. Закінчив Смоленську гімназію, з дитячих років цікавився дослідженням природи.

Навчався на природничому відділенні фізико-математичного факультету Московського державного університету, але у 1902 році за протиправну діяльність був виключений з університету та емігрував до Німеччини, де продовжував навчання у Гейдельберзькому університеті.

Впродовж років археологічна діяльність Георгія Львовича була пов'язана з роботою Херсонської губернської вченої архівної комісії, яку він очолював весь час її існування (1898-1911 рр.). Головною метою подібних комісій був пошук та публікація архівних матеріалів, але Херсонська мала свою особливість: археологія була основним напрямом її діяльності. На кошти, що виділяла комісія, проводились розкопки для захисту пам'яток давнини від розкрадання та знищення, купувались експонати для Херсонського археологічного музею, який був створений у 1890 році секретарем комісії В.І.Гошкевичем. Георгій Львович дуже багато зробив для розвитку цього музею. "Херсонський музей нікогда не располагал деньгами на покупку предметов для своих коллекций", - писав у "Летописи музея" Віктор Іванович Гошкевич, - "Могучим же средством его развития всегда служило сочувствие людей... лучшим примером тому может служить все сделанное для музея Георгием Львовичем Скадовским... Самые крупные научные богатства внесены в музей им".

У цей період Г.Л.Скадовський продовжував польову археологічну роботу. Він досліджує понад 40 курганів у Херсонському та Дніпровському повітах, некрополь давньогрецького поселення на острові Березань. Матеріали передавав у музей. Кращі з речей експонувались у 1910 р. на виставці Імператорської Археологічної комісії у Петербурзі і тоді ж були передані до Ермітажу.

Поступово центром археологічних досліджень стає музей старожитностей Херсонського краю, який очолював В.І.Гошкевич.

Херсонська вчена архівна комісія припиняє свою діяльність. Сімейні справи примусили Георгія Львовича відійти від активної громадської та дослідницької діяльності. Частина своїх археологічних колекцій він передав до музею, і вони стали основою його експозиції, решта залишилась у Білозерському маєтку і надійшла до музею вже після загибелі Г.Л.Скадовського.

Життя цієї людини закінчилось трагічно. Під час громадянської війни 9 січня 1919 року Георгій Львович та його молодший син Юрій були вбиті у власному будинку в Херсоні бандою грабіжників. Трагічною виявилася доля і двох інших синів Георгія Львовича. Нещаслива вдача очікувала на середнього – Лева, який став винуватцем сімейної трагедії. Найстарший син – Іван, священник, у 30-ті роки був репресований, висланий до Сибіру, потім розстріляний.

Багато ще залишається невідомого про життя Г.Л.Скадовського і чекає на майбутніх дослідників. Без сумніву, Георгій Львович заслуговує як на увагу, так і на любов та повагу своїх співвітчизників. Похований Георгій Львович на старому кладовищі в Херсоні.

Література про нього:

Билкова В.Г. Скадовський та археологія на Херсонщині // Наддніпрян. правда. – 1998. – 11 квіт.

Скадовський Георгій Львович (1847-1919) // Строганова М. Н. История рода Скадовских в России : документы и воспоминания современников. – М. : Изд-во Московского университета. – 2001. – С. 56-66.

Скадовський Сергій Миколайович (1886-1962), гідробіолог, засновник еколого-фізіологічного напрямку в гідробіології, доктор біологічних наук, професор.

Народився 31 серпня 1886 року в Білозерці Херсонської області, належить до відомого роду Скадовських.

Після закінчення у 1912 році Московського університету Сергій Миколайович працював в лабораторії експериментальної зоології при Народному університеті ім. А.Л. Шанявського. Він учень видатних вчених М.К.Кольцова та С.О.Зернова.

У 1910 році відкрив Звенигородську гідрофізіологічну станцію для вивчення біології прісних водоймищ (зараз біостанція МДУ) на річці Москва, де була дача його вітчима, відомого лікаря-невропатолога Г.І.Россолімо.

Те, що станція називалась саме «гідрофізіологічною», було зовсім не випадковим. Назвою цією Скадовський пишався, бо вона відповідала зовсім новому напрямку в гідробіології - переходу від простої констатації знахідки тих чи інших видів тварин і рослин у певній водоймі до вивчення того, наскільки їхня присутність і кількість визначаються фізичними і хімічними умовами даного конкретного місця проживання. Скадовський особливо цікавився впливом на організми величини рН середовища. В подальшому лабораторія Скадовського стала одним з перших у країні, а можливо й у світі, центрів із вивчення впливу на організми величини рН середовища. Скадовський проживав на дачі разом із своєю дружиною і двома дочками. Вони влаштовували для своїх колег і студентів вокальні вечори, що привносило в роботу біостанції дружню, невимушену атмосферу. Нині біостанція носить його ім'я.

З 1920 року Сергій Миколайович почав викладати в Московському університеті, а згодом очолив кафедру гідробіології МДУ. Основні наукові роботи Скадовського належать до галузі екології та фізіології водяних організмів. Він розробив методи стимуляції статевого розвитку риб, вирощування осетрових риб у водоймищах з уповільненим стіканням, вивчав обмінні процеси у водяних тварин та рослин.

За наукові досягнення С.М.Скадовський був удостоєний високих державних нагород, у 1929 році отримав Ленінську премію.

Література про нього:

Скадовский Сергей Николаевич // БСЭ. – М., 1976. – С. 488.

Скадовский Сергей Николаевич // Строганова М. Н. История рода Скадовских в России : век XVIII – век XXI : документы и воспоминания современников. – М. : Изд-во Московского университета. – 2001. – С. 103.

Пачоський Йосип Конрадович (1864-1942), видатний учений-натураліст, ботанік, зоолог, еколог, основоположник фітоценології, професор Познанського університету.

Народився 8 грудня 1864 року в Білгородці Заславського повіту Волинської губернії (зараз Дубновський район Волинської області) в польській сім'ї. Учився в реальному училищі м. Рівне, з якого невдовзі перейшов в Уманське училище землеробства і садівництва. Після закінчення училища працював лаборантом у Київському університеті, який закінчив у 1894 р.

У 1887 р. Йосипа Конрадовича прийнято у члени Київського товариства природодослідників. Впродовж кількох років він займається науковою роботою, досліджує флору Східної Буковини, Угорщини, Подільської і Волинської губерній та північної частини Бессарабії.

Восени 1897 року Й. К. Пачоського запросили на посаду губерньського ентомолога до Херсонського губерньського земства. Саме тут він розкрився як дослідник і природоохоронець південного регіону. Його завданням було систематичне дослідження природи Херсонської губернії для розробки практичних заходів по боротьбі із шкідниками сільського господарства. Початком реалізації поставленого завдання стала організація при губерньській управі ентомологічного кабінету, що перетворився згодом у Херсонський природничо-науковий музей.

Й.К. Пачоський комплексно вивчав Херсонський регіон, долини Дніпра, Інгульця, Буга і Дністра. Ним проведено геоботанічні дослідження, подано науковий опис рослинного покриву Асканійських степів, пустель, ботаніко-географічний опис лісів. Фундаментальні праці - монографії Й.К. Пачоського, присвячені Херсонській губернії, «Херсонская флора» та «Описание растительности Херсонской губернии» були удостоєні академічних премій А.М. Ахматова та Фішера фон Вальтгейма.

За 20 років невтомної праці завідувачем музею Й.К. Пачоський сформував цінні колекції з флори і фауни Півдня України: унікальний гербарій херсонської і таврійської флори, комах, риб, ссавців і рептилій. Разом з препаратором Т.І. Бареем він створив рідкісну колекцію птахів Херсонської губернії, яка і нині є еталоном майстерності.

Й.К. Пачоський вперше обґрунтовує думку про виокремлення вчення про рослинні співтовариства у статті «Стадии развития флоры», чим практично закладає основи нової у рамках традиційної ботаніки науки про історію розвитку і розповсюдження рослинних асоціацій — фітоценології.

До Асканії-Нової у Пачоського була особлива любов. Він часто приїздив сюди, проводив наукові дослідження, користувався прихильністю Ф.Е. Фальц-Фейна. Саме за його порадою в 1898 р. Ф.Е. Фальц-Фейн виділив кілька ділянок цілиного степу в Асканії-Новій, які послуговували основою для створення заповідника. На початку червня 1917 р. Й.К.Пачоського було призначено "комісаром Тимчасового уряду для охорони парку з вимираючими видами рідкісних тварин маєтку Асканія-Нова". На цій посаді вчений пробував до жовтня 1917 р.

Навесні 1922 р. Пачоський призначений завідувачем ботанічного відділу науково-степової станції заповідника "Чаплі" (Асканія-Нова). У липні 1922 р. він із своїм сином Конрадом і молодим ботаніком С.А. Дзевановським вирушили з Асканії-Нової в Крим. Ме-

Лісун Юхим Федотович (1873-1958), видатний вчений у галузі тваринництва, академік ВАСГНІЛ, основоположник радянської зоотехнічної науки.

Народився 26 жовтня 1873 року в селі Атаки Чернівецької області. Закінчив Херсонське сільськогосподарське училище з атестатом I розряду та золотою медаллю в 1896 році. Після закінчення училища декілька років працював в ньому на посаді завідуючого фермою. Саме в Херсоні з вивчення червоної степової худоби почалася його наукова діяльність, базою якої була Асканія-Нова.

Вищу освіту отримав у Петровсько-Розумовській сільськогосподарській академії і все своє життя присвятив тваринництву. В 1923 році очолив кафедру окремої зоотехнії Московської сільськогосподарської академії ім. К.А.Тімірязєва.

Займався дослідженням і покращанням вітчизняних порід сільськогосподарських тварин. На основі експериментів з червоними степовими киргизькими і астраханськими коровами Лісун Ю.Ф. довів, що якість породи залежить від умов утримання та годівлі, дав детальну характеристику місцевих порід великої рогатої худоби. Висунув принципи «гніздової» племінної роботи, розробив систему краніологічних досліджень, узагальнив висновки практичної роботи з розведення сільськогосподарських тварин і намітив шляхи його якісного покращання.

Вчений встановив залежність продуктивності і племінних якостей худоби від будови внутрішніх органів і тканин. У процесі багаторічної наукової роботи зібрав найбільшу в світі (понад 5 тисяч експонатів) колекцію скелетів сільськогосподарських тварин різних порід. На її основі у 1950 р. був створений державний музей тваринництва в Москві, який нині носить ім'я Ю.Ф.Лісуна.

Юхим Федотович опублікував понад 600 наукових праць, з них 79 – книги і брошури. За наукові досягнення в галузі тваринництва вчений був відзначений високими державними нагородами і почесними званнями.

Помер Юхим Федотович Лісун 19 квітня 1958 року.

Література про нього:

Ефим Федотович Лисун // Ушкаренко В. А., Мартынова Т. Д. Херсонский государственный аграрный университет : исторический очерк. - Херсон : Айлант, 1999. — С. 42.

II. Вони прославили наш край

Браунер Олександр Олександрович (1857- 1941), зоолог, селекціонер, доктор біологічних наук. Народився в Сімферополі 13 березня 1857 року в дворянській сім'ї.

Після закінчення Новоросійського університету в Одесі у 1881 році. працював у різних банківських установах, зокрема був членом колегії Поземельного банку у Варшаві, згодом – головою відділення Селянського земельного банку в Одесі.

Обіймаючи посаду статистика, а згодом завідуючого відділом у Херсонській земській управі, О.О.Браунер почав вивчати степову фауну з огляду на користь і шкоду для сільського господарства.

Основним напрямом його наукової роботи в ці роки було вивчення хребетних Півдня Росії і Бессарабії. Він розробив детальну схему перелітних шляхів птахів у Чорноморському регіоні і на території України, а також схему зоогеографічного районування Півдня України і Бессарабії, яка пізніше широко використовувалась іншими вченими. Займався дослідженнями в галузі ентомології та іхтіології, кілька наукових праць присвятив проблемам рибиництва і риболовства, способам полювання і відлову птахів.

Олександр Олександрович став одним з перших зоологів царської Росії, які почали серйозно вивчати проблеми охорони природи. Ще у 1899 році вийшли у світ дві його роботи, в яких він з притаманною йому твердістю виступав на захист пернатих хижаків.

Відома ще одна грань діяльності вченого як письменника-натураліста. Впродовж багатьох років він був членом напівлегальної організації херсонських українофілів «Громада». Його оповідання «Ідилія в плавнях», «Бог простить», «Тирса» друкувались в альманасі «Степ», що виходив у 1885-1886 роках.

Після Жовтневої революції Браунер цілком присвятив себе науковій і педагогічній діяльності. У 1918 році брав участь в організації Одеського сільськогосподарського інституту, де пізніше очолив кафедру тваринництва. Коло його наукових інтересів зосередилось на сільськогосподарській зоології. Роботи Браунера з філогенії різних порід домашніх тварин в комплексі з працями М.І.Вавілова у цій галузі лягли в основу теорії центрів доместикації і породотворення. Вперше у вітчизняній науці він поставив питання про міждисциплінарну взаємодію археології і сільськогосподарської зоології.

Олександра Олександровича можна вважати піонером заповідної справи в Молдавії і Україні. Ще у 1917 році він брав участь у спільній нараді кількох природничих товариств, які склали список природних об'єктів, перспективних для створення заповідників. Пізніше вчений доповнив і опублікував його у 1923 році. У своїх працях він відстоював принципи недоторканності заповідних територій, піднімав питання про необхідність створення єдиного органу управління заповідниками.

Браунер дуже переймався долею заповідного степу в Асканії-Новій, підтримував тісні зв'язки з її засновником Ф.Е.Фальц-Фейном та відомим ботаніком І.К.Пачоським. У 1923-1925 роках працював завідуючим науковою частиною, зоопарком і зоологічними роботами заповідника.

У 1924 році він забив на сполох, звертався в усі можливі інстанції, до авторитетних вчених, аби врятувати унікальний куточок природи від перетворення на звичайний радгосп: «Положение Аскании отчаянное: денег нет, прежняя дирекция оставила сто тысяч руб. долга и разрушенные постройки, НКЗ обратил госзаповедник в совхоз и желает сбыть его СССР (чему мы рады), а новый директор говорит, что все, что не приносит пользы совхозу, должно быть ликвидировано, декрета Совнаркома не признают». В результаті його зусиль Асканії-Новій була надана своєчасна допомога, але Наркомзем України не пробачив Браунеру такого втручання в свої справи і усунув його у 1925 році від роботи в заповіднику.

Повернувшись він в Асканію-Нову у 1933 році і прожив тут до 1938 року, активно займався науковою і організаційною роботою в інституті гібридизації та акліматизації тварин, керував унікальним проектом схрещення зубрів і бізонів. У 1939 році переїхав до Одеси на посаду професора кафедри зоології Одеського університету.

На щастя, на відміну від багатьох вітчизняних вчених Браунера ominула хвиля сталінських репресій. Хоча його активна громадянська позиція, наукові роботи і новаторська педагогічна діяльність викликали критику з боку «доброзичливців» і звинувачення у застосуванні «вульгарно-ідеалістичної методології» та шкідництві в галузі підготовки нових кадрів. У 1929 році Браунер так і не став академіком Всеукраїнської академії наук через «відрив від громадського життя і українського культурного будівництва». Помер він у травні 1941 року в Одесі.

Наукова спадщина Браунера зберігається у фондах Херсонського краєзнавчого музею, близько 30 наукових праць, визначників, статей з автографами знаходяться в меморіальному фонді Й.К.Пачоського. У 1902 році він передав Херсонському природничо-історичному музею колекцію чучел ссавців і птахів, зібраних у Херсонському повіті. Його ім'ям названі 15 видів і підвидів тварин, 1 підвид рослин. У Зоологічному музеї при Одеському університеті діє постійна виставка-експозиція матеріалів, присвячених життю та діяльності вченого, а також створений музейний фонд його імені. Колекції Браунера частково зберігаються в Центральному науково-природничому музеї НАНУ.

Література про нього:

Александр Александрович Браунер // Рябко В. М. Истоки, достижения и перспективы науки в Аскании-Нова. – К.: Аграр. наука, 2001. – С. 33.

Асламов В. М. Утворення та діяльність природно-історичного музею Херсонського земства (1897-1906) за матеріалами звітів губернського ентомолога Й. К.Пачоського / В. М. Асламов // Музей і XXI сторіччя: зб. наук. праць. – Херсон: Айлант, 2000. – С. 96.

Браунер Олександр Олександрович // Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2007 рік. – Херсон, 2006. – С. 11.

Браунер Олександр Олександрович // Енциклопедія Сучасної України. Т. 3: Біо-Бя. – К., 2004. – С. 435.

Макієнко О. А. Олександр Браунер і Володимир Антонович: Штрихи до історії наукових стосунків // Наукові записки / Херсонський краєзнавчий музей. – Херсон: Айлант, 2007. – С. 188.

Козлов Петро Кузьмич (1863-1935), видатний учений-географ, генерал-майор, дослідник Центральної Азії, Почесний член Російської академії наук і Російського географічного товариства, академік АН УРСР.

Народився 15 жовтня 1863 року у місті Духовщині Смоленської області (Росія) в сім'ї небагатого купця. Випадок, що звів юного Петра з його земляком - мандрівником і географом, дослідником Центральної Азії М.М. Пржевальським, визначив його життєвий шлях.

П.К.Козлов плекав надії працювати в експедиції разом із Пржевальським, але той добирав своїх помічників лише серед тих, хто витримував його сувору, навіть деспотичну, школу, фізично здорових, здатних виконувати найбруднішу роботу. У свої експедиції він не брав цивільних і Козлову довелося поступати на військову службу. У 1887 р. він закінчив військове училище. Сам Пржевальський навчив його бути фахівцем з археології, зоології, ботаніки, етнографії.

З 1883 р. Петро Кузьмич брав участь у російських експедиціях до Центральної Азії під керівництвом М.М.Пржевальського, М.В.Певцова, В.І.Роборовського. У 1899-1901 рр. очолював експедицію у Східний Тибет, Монголію, Західний Китай, а у 1907-1909 рр. – у пустелю Гобі, де відкрив і дослідив давнє місто Хара-Хото, знайшов понад 2000 рукописних книг.

З ім'ям П.К.Козлова пов'язана організація, охорона й збереження Державного заповідника «Асканія-Нова». Ще у 1886 році він зустрічався з власником і засновником заповідника Фрідріхом Фальц-Фейном. На його прохання Козлов організував відлов і доставку до Асканії кількох екземплярів коня Пржевальського, нащадки якого благополучно живуть і донині. Від 1913 р. Петро Кузьмич часто відвідує Асканію, допомагає Фальц-Фейну здобувати екзотичних тварин, пропагує наукове значення заповідника, публікує книги «Правда о дикой лошади Пржевальского» (1913), «Аскания-Нова в ее прошлом и настоящем» (1914).

У роки громадянської війни П.К.Козлов працював науковим співробітником в Асканії-Новій. Це був найважчий період, коли він, захищаючи фауну й флору заповідника, домагався охоронних статутів у різних урядів, що змінювалися. Рятуючи живий фонд і колекції заповідника, протягом 1918-1921 років Петро Кузьмич не раз ризикував власним життям.

У 1923-1926 роках П.К.Козлов очолював першу радянську експедицію до Центральної Монголії, що мала величезне значення в географічному, археологічному й етнографічному вивченні Монголії. У 1931-1933 роках він бере активну участь у підготовці експедиції українських учених до Тянь-Шаню, але за станом здоров'я відправитися в експедицію вже не зміг. П.К.Козлов помер 26 вересня 1935р.

Героїчна діяльність вченого на ниві географічних мандрівок й охорони пам'яток природи неодноразово відзначалась золотими медалями географічних товариств багатьох країн світу. Ім'ям П.К.Козлова названо льодовик у горах Монгольського Алтаю.

Література про нього:

Петр Кузьмич Козлов 1863-1935 // Универсальный энциклопедический календарь на 2008 год. – М., 2007. – С. 425.

боротьби з «ворогами народу» її звільняють з роботи нібито за скороченням штатів. А в 1952 р. О.І. Казимирчак-Полонську заарештовують за «шпигунську діяльність». Вона опиняється у в'язниці. За відсутності доказів її невдовзі звільняють, але про роботу в Ленінграді вже не може бути й мови. І Олена Іванівна повертається до Херсона, де дізнається, що її мати померла.

Невдовзі О.І. Казимирчак-Полонська переїздить до Одеси і у 1953-1956 рр. викладає в Одеському педагогічному інституті фізику, математику та астрономію. Тут вона організовує астрономічний гурток ім. Ф.О. Бредихіна і продовжує займатися улюбленою наукою.

У 1956 р. Олена Іванівна переїздить до Ленінграда і обіймає в Інституті теоретичної астрономії посаду молодшого наукового співробітника Відділу малих планет, комет і супутників. Вона опановує нову для неї справу — складання програм для обчислення на ЕОМ, готує на перфокартах величезний масив даних про рух комет за 400 років. Спираючись на власні методи та програми, розробляє безперервну числову теорію руху дуже цікавої комети Вольфа за весь сторічний (1884—1984) період її спостережень. Одночасно готує монографію, публікує численні наукові статті. У 1968 р. вона захищає докторську дисертацію на тему «Теорія руху короткоперіодичних комет і проблеми еволюції їх орбіт». Це була робота світового значення. Того ж року їй присудили премію ім. Ф.О. Бредихіна АН СРСР.

Олена Іванівна завжди з повною віддачею працювала з молоддю, готувала аспірантів, багато з яких згодом стали відомими вченими в Україні, Росії, Польщі та в інших країнах. Своїм учням вона намагалася прищепити почуття відповідальності, виховати їх сумлінними, високоморальними людьми, здатними навіть на самопожертву. Саме такі риси були притаманні і самій Олені Іванівні.

Випробування, які випали на її долю, далися взнаки: Олена Іванівна втратила зір. Але не піддалася відчаю. Маючи добру пам'ять, вона вирішила викладати у Ленінградській академії теології, бо в її серці давно вже жила велика віра в Бога. Останні свої праці вона диктувала помічницям і публікувала під псевдонімом «Zakonnica Helena».

Померла Олена Іванівна Казимирчак-Полонська 30 серпня 1992 р. Поховали її на кладовищі видатних астрономів на території Пулковської обсерваторії. В Кримській астрофізичній обсерваторії була відкрита мала планета, якій дали назву «Полонська»

Література про неї:

Казимирчак-Полонская Елена Ивановна // Колчинский И. Г., Корсунь А. А., Родригес М. Г. Астрономы : биогр. справочник. — К. : Наук. думка, 1977. — С. 108.

Корсунь А. Дослідниця комет // Обрій. — 2006. - № 38. — С. 11.

Кривченя Е. Звезда Полонская // Джерела. — 1995. — № 31/32. — Серп. — С. 10.

Кривченя Є. «Людина — планета» // Новий день. — 1995. — 11 листоп. — С. 5.

Олена Іванівна Казимирчак-Полонська // Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2002 рік. — Херсон, 2001. — С. 52.

Виноградов Володимир Миколайович (1924-1987), вчений в галузі лісівництва й агролісомеліорації. Народився у селі Сосновка Самарської області (Російська Федерація) 6 січня 1924 року. У 1942 році закінчив Керкинську середню школу в Туркменії.

На долю покоління В.М.Виноградова випали складні випробування Великої Вітчизняної війни. 18-річним юнаком зі шкільної лави він пішов на фронт, брав участь у визволенні Польщі, захопленні плацдармів на річках Вісла, Одер, Шпрее, Ельба. Тяжко поранений у 1945 році, вижив, після тривалого лікування продовжив навчання і в 1950 році з відзнакою закінчив агролісомеліоративний факультет Саратовського сільськогосподарського інституту, а в 1953 році — аспірантуру і успішно захистив кандидатську дисертацію.

Впродовж майже 20 років (1952-1971) В.М. Виноградов працював у Нижньодніпровській науково-дослідній станції заліснення пісків та виноградарства в Цюрупинську Херсонської області: старшим науковим співробітником, заступником директора з науки, директором станції.

Багато сил і енергії він віддав комплексним науковим дослідженням з лісомеліорації пісків і степового лісознавства. Виноградов зробив значний внесок у розвиток агролісомеліоративної науки, особливо стосовно проблеми закріплення, заліснення і комплексного освоєння пісків Нижньодніпров'я. Він вивчав гідрологічний режим пісків, агротехніку створення і вирощування багаторічних насаджень, розробив класифікацію лісокультурних площ пісків і нову агротехніку створення лісових культур. З групою дослідників він опрацював метод безвідвального розпушування піщаних ґрунтів для висаджування сосни, який захищав її від засипання піском і сприяв приживленню і росту саджанців. За його участі розроблена і агротехніка вирощування сіянців сосни у умовах пониззя Дніпра. Результати цих досліджень отримали широку відомість і визнання лісівників не тільки України і Радянського Союзу, а й багатьох зарубіжних країн.

У 1968 році Виноградов захистив докторську дисертацію, в 1971 році був призначений директором Всесоюзного науково-дослідницького інституту агролісомеліорації. Пізніше був обраний академіком ВАСГНІЛ, працював на високих керівних посадах.

Наукову та організаційну роботу Виноградов успішно поєднував з громадською і просвітницькою діяльністю. Він виступав з лекціями і доповідями на радіо і телебаченні, брав участь в міжнародних форумах науковців. Сучасники згадують, що Володимир Михайловичу були притаманні високі ділові і людські якості — вимогливість, чуйність, скромність і принциповість.

Ветеран Великої Вітчизняної війни, академік ВАСГНІЛ, В.М.Виноградов був нагороджений бойовими і трудовими орденами: Вітчизняної війни II ступеня, Червоної Зірки, двома орденами Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак Пошани», багатьма медалями, удостоєний почесного звання «Заслужений лісовод України», Державної премії СРСР.

Література про нього:

Виноградов Володимир Миколайович // Енциклопедія Сучасної України. Т. 4 : В-Вог. — К., 2005. — С. 423.

Висоцький Георгій Миколайович (1865-1940) –

патріарх українського лісівництва, видатний український вчений в галузі лісівництва, ґрунтознавства, геоботаніки, фізичної географії і гідрології.

Г.М. Висоцький народився 7(19) лютого 1865 р. в с. Микитівка Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер Ямпільський район Сумської області) у родині дворянина. Середню освіту отримав у Глухівській прогімназії, яку закінчив у 1883 р. Попереду молодого Висоцького чекала Москва. Тут він вступає у Петровсько-Розумовську (нині Тимирязівську) сільськогосподарську і лісову академію (1886), де цілком віддається природничим наукам, особливо ґрунтознавству.

Будучи ще студентом академії, Георгій Миколайович взяв участь у знаменитій Полтавській експедиції з господарської оцінки земель, що її очолював видатний географ – професор В.В. Докучаєв. Працюючи в басейні р. Сули (Роменський повіт), він досліджував вплив лісу на весь природний комплекс і на врожайність зернових культур. Після закінчення академії він подає прохання в Лісовий департамент про зарахування на лісову службу. Департамент тоді саме готував відому степову експедицію під керівництвом В.В. Докучаєва. Ця експедиція, викликана найжорстокішою посухою 1891 року, зіграла важливу роль у справі вивчення і перетворення наших степів.

З 1892 року Г.М. Висоцький працював і проводив наукові дослідження в степовій експедиції В.В. Докучаєва на Великоанадольському лісовому стаціонарі, розташованому на вододілі басейнів Дніпра і річок, що течуть в Азовське море. З цікавістю вивчав на прикладі штучних насаджень взаємозв'язок лісу зі степовою цілиною, польовими ділянками, рівень ґрунтових вод, лісистість, мікроклімат, і головне – «боротьбу» лісу і степу, вплив лісу на степ, вплив лісових ползахисних смуг на снігонакопичення і на врожай сільськогосподарських рослин.

У Великоанадолі Г.М. Висоцький жив і працював 12 років. Протягом цього часу він вів географічні спостереження за масивом штучно розведеного лісу площею 1600 га (сучасна площа 2200 га). Перед ним стояли надскладні задачі вироблення раціонального, стійкого типу лісових посадок, створення ползахисних, прибалкових та інших насаджень. Висоцький охопив своїми дослідженнями всі сторони природи степу, всі особливості степових лісонасаджень. Це був найбільш плідний період його діяльності, період стаціонарних досліджень, коли він написав близько 40 наукових праць.

У 1913 р. лісовий департамент доручив Г.М. Висоцькому очолити роботи з лісовпорядження степових штучних лісництв, і він переїхав у Київ. Тоді ж Новоросійський (Одеський) університет присвоїв Г.М. Висоцькому ступінь доктора агрономії (без захисту дисертації), а Київський університет запросив його на кафедру ґрунтознавства. Працюючи в Києві, він захоплено вивчає піщані (борові) тераси річок України з метою закріплення пісків за допомогою рослинності і господарського освоєння. У 1915 році за заслуги перед географічною наукою Г.М. Висоцький удостоюється вищої нагороди Географічного товариства – золотої медалі ім. П.П. Семенова-Тянь-Шанського.

Після встановлення в Україні радянської влади починається педагогічна діяльність Г.М. Висоцького. У 1918 р. він очолив кафедру ґрунтознавства Сімферопольського універси-

Література про нього:

История института в традициях коллектива // Ушкаренко В. А., Мартынова Т. Д. Херсонский государственный аграрный университет : исторический очерк. — Херсон : Айлант, 1999. — С. 129.

Сельскохозяйственная биология // Развитие биологии на Украине. Т. 1. — К. : Наук. думка, 1984. — С. 350.

Казимирчак-Полонська Олена Іванівна (1902-1992), відомий вчений у галузі небесної механіки, дослідниця руху комет, доктор фізико-математичних наук.

Народилася 21 листопада 1902 року у м. Селець Володимирського повіту Волинської губернії. У 1922 р. Олена Іванівна блискуче складає іспити і вступає на фізико-математичний факультет Львівського університету, після закінчення якого працює у Львівській астрономічній обсерваторії, а з 1932 р. — в Астрономічній обсерваторії Варшавського університету (у той час Волинський край входив до складу Польщі).

У Варшаві на талановиту і сумлінну асистентку звертає увагу відомий учений, патріарх польської наукової школи з небесної механіки професор М. Камінський, який запрошує її до аспірантури. Темою своєї дисертації О. Полонська обрала вивчення руху комет, захоплених великими планетами Сонячної системи. У 1934 р. вона успішно захистила дисертацію «Про планетоцентричний рух комет» на здобуття вченого ступеня доктора філософії.

Невдовзі доля звела її з Леоном Казимирчаком — ученим-іхтіологом, який теж працював у Варшавському університеті. У 1937 р. у них народився син Сергій. Це було щасливе подружжя красивих, талановитих людей, сповнених ентузіазму і великих творчих задумів, але війна зруйнувала всі плани.

На війні безвісти пропав Л. Казимирчак, і на руках Олени Іванівни залишилися маленький син і хвора мати. У ті роки вона працювала то у Львові в астрономічній обсерваторії, то викладала математику у Варшаві. Але мріяла повернутися в Україну і оселитися десь у теплих південних районах, бо це було вкрай потрібно хворим синові і матері.

У травні 1945 р. Олена Іванівна переїхала до м. Херсона і почала працювати у місцевому педінституті — спочатку лаборантом, а згодом старшим викладачем кафедри математики. Щоб звести кінці з кінцями, працювала по 17 годин на добу і водночас готувала до захисту кандидатську дисертацію, бо її польський диплом доктора філософії в СРСР не визнавався.

У 1948 р. за нез'ясованих обставин у херсонській лікарні помирає син Сергій. Щоб якось заглушити страждання і тугу, Олена Іванівна намагається заглибитися у наукову роботу. Вона приймає запрошення директора Інституту теоретичної астрономії АН СРСР члена-кореспондента АН СРСР М.Ф. Субботіна і переїздить працювати до Ленінграда. Тут вона завершує дисертацію і в 1950 р. успішно захищає її.

Та доля знову наносить їй удар. У листопаді 1951 р. під час сталінських «чисток» і

Іванов Михайло (1871-1935) // Енциклопедія українознавства. - Л., 1994. - Т. 3. - С. 854.

Іванов Михайло Федорович – рад. вчений // УРЕ. - К., 1979. - Т. 4. - С. 323.

Исследования механизмов размножения животных // Развитие биологии на Украине. Т. 3. - К.: Наук. думка, 1985. - С. 92-94, 121, 340-342.

Ізмаїльський Олександр Олексійович (1851-1914), вчений, дослідник, агроном-природознавець.

Народився 6 березня 1851 року в Петровському повіті Саратовської області (Росія) у сім'ї небагатого дворянина-службовця. Після закінчення у 1875 році Петровської землеробської та лісної академії (зараз Московська сільськогосподарська академія ім. К.А.Тімірязєва) працював асистентом на кафедрі зоології та анатомії.

У 1879-1883 роках він читав лекції з сільського господарства в Херсонському земському училищі (зараз Херсонський державний аграрний університет) та був завідувачем навчальною фермою.

Вдумливий агроном-дослідник, Ізмаїльський не міг не бачити, що розорані степи з ущільненою поверхнею, бідно устеленою рослинністю, не в змозі затримати ні снігу, ні води літніх дощів. Він розпочав наукові дослідження, присвячені питанням історії розвитку степів, вологості ґрунту та боротьбі із посухою в південних степах.

На основі бездоганних численних експериментів О.О. Ізмаїльський встановив, що висушування ґрунтів відбувається у зв'язку з неправильною обробкою степових земель, яка погіршує їх водний баланс. Велике значення у боротьбі із посухою Ізмаїльський надавав агротехнічним заходам (глибока оранка, кулісні пари, обробка поля поперек схилів, знищення бур'янів тощо) і застосуванню добрив.

У своїй книзі "Как высохла наша степь" він попереджував нащадків: "Если мы будем также беззаботно смотреть на прогрессирующие изменения поверхности наших степей, а в связи с этим и на прогрессирующее иссушение степной почвы, то едва ли можно сомневаться, что в сравнительно недалеком будущем наши степи превратятся в бесплодную пустыню".

У 1884 році Ізмаїльський був віце-президентом Полтавського сільськогосподарського товариства, працював на Полтавській дослідній станції. Розроблені ними способи обробки ґрунту та внесення добрив лягли в основу тодішньої системи землеробства і були використані багатьма дослідними установами і господарствами царської Росії. Фрагменти першої лісосмуги, висадженої О.О.Ізмаїльським для боротьби з посухою поблизу Диканьки, збереглися дотепер і охороняються як пам'ятка історії.

Окрім проблем ґрунтознавства, вчений вивчав питання тваринництва та сільськогосподарської ентомології. Наукові праці агронома-дослідника О.О.Ізмаїльського не втратили актуальності і у наші дні. Випробувані ним на практиці ідеї перенесені на масштаби всієї України, вони допомагають зберігати родючість земель, наповнювати засіки Батьківщини зерном і досі.

тету, викладав у різних вузах країни. У 1930-1940 р. учений працював у Всесоюзному (тепер Український) науково-дослідному інституті лісового господарства й агролісомеліорації (Харків).

Багато років у коло наукових інтересів Висоцького входили заповідні степи Херсонщини та Олешківські піски. У 1925 році він працював в Асканії-Новій над вирішенням проблеми інтродукції і акліматизації деревних і кущових рослин, досліджував закономірності змін степових біогенезів і ґрунтоутворювальні процеси.

З ім'ям Висоцького пов'язана ідея створення в Олешківських пісках дослідницької станції (нині степовий філіал Українського інституту лісового господарства). Шляхи вирішення проблеми «літучих пісків» вчений шукав на основі вивчення геологічного минулого піщаних просторів, їхніх ґрунтів, рельєфу, гідрологічного режиму. Він розробив власні оригінальні методики закріплення пісків і раціонального землекористування в цьому районі. Пропозиції Висоцького були підтримані: проведена комплексна експедиція із вивчення Олешківських пісків, узагальнені рекомендації щодо їх господарського використання представлені на Всесоюзній конференції по боротьбі із засухами.

Основні роботи Г.М. Висоцького присвячені впливові середовищеформуючих гідрокліматичних і ґрунтових умов на лісову рослинність, а також зворотному впливу лісу на навколишнє природне середовище. Він вивчав проблеми водного балансу ґрунту в залежності від умов рельєфу і рослинного покриву, уперше розрахував формулу балансу вологи під лісом і полем, встановив критерії індексу сухості й вологості клімату, комплексні причини безлісся степів, класифікував типи водного режиму ґрунтів. Учений є одним із творців і активним автором першого у світі журналу «Ґрунтознавство», заснованого в 1899 р.

Г.М. Висоцький був не тільки блискучим лісівником, але і чудовим фізико-географом. Він розвив докучаєвське вчення про зони природи, ввів у науковий лексикон поняття про «місцевість», яке цілком відповідає сучасним уявленням про географічний ландшафт як природний комплекс. Ним закладені основи ґрунтової гідрології посушливих районів і розроблене вчення про типи водного режиму ґрунтів; сформульована теорія походження солонцюватості степових ґрунтів. Г.М. Висоцький першим установив закономірності приземних повітряних течій, що викликають пилові бурі. Вітчизняна географія зобов'язана Г.М. Висоцькому розвитком найважливіших принципів докучаєвської школи і появою нових, оригінальних ідей, що збагатили географічну теорію.

У 1934 р. Г.М. Висоцький обраний академіком ВАСГНІЛ, а в 1939 – АН УРСР. Помер вчений у Харкові 6 квітня 1940 р. Його ім'ям названий науково-дослідний інститут у Харкові, де він пропрацював останні 10 років свого життя.

Література про нього:

Висоцький Георгій Миколайович // Енциклопедія Сучасної України. Т. 4 : В-Вог. - К., 2005. - С. 451.

Нешатаєв Б., Корнус А. Георгій Миколайович Висоцький (1865-1940) – патріарх українського лісівництва // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. - Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. - Вип. 2 (12). - С. 25-27.

Гребень Леонід Кіндратович (1888-1980 рр.) - учений-селекціонер у галузі тваринництва, доктор сільськогосподарських наук.

Народився 17 серпня 1888 року в сім'ї земського лікаря в с. Кринки Високовського району Брестської області. В 1913 році закінчив Віленське піхотне училище, а пізніше—Московську сільськогосподарську академію ім. К.А. Тімірязєва.

З 1925 по 1930 р. працював в Асканії-Новій на зоотехнічній і племінній дослідній станції «Чаплі» науковим працівником та асистентом професора М.Ф. Іванова, потім - заступником завідувача станції. В цей час він опублікував статтю «Вівчарство в Асканії-Нова», яка актуальна і сьогодні. З перших днів перебування на Херсонщині зробив аналіз сторічної історії місцевого вівчарства з метою встановлення перспектив його розвитку.

Леонід Кіндратович з 1934 по 1940 рр. обіймав посади заступника директора з наукової роботи та завідувача лабораторії вівчарства Всесоюзного науково-дослідного інституту акліматизації і гібридизації «Асканія-Нова». Під час війни 1941-1945 рр. вчений організував евакуацію тварин на Північний Кавказ.

Після звільнення Асканії-Нової в 1944 році Л.К. Гребень повернувся та продовжив науково-дослідницьку роботу з племінної справи. Під його керівництвом виведені групи нових генотипів м'ясо-шерстних овець, створені селекційні групи скоростиглих кросбредних м'ясо-вовнових овець, проводилися дослідження з питань створення чорноголового мериноса та акліматизації і гібридизації тварин. Асканійська тонкорунна порода овець отримала широке розповсюдження.

У післявоєнні роки наукові інтереси вченого зосередились на проблемах свинарства. Для умов Півдня України він вивів українську степову рябу та степову білу породи свиней.

Леонід Кіндратович пропрацював в Асканії-Новій майже півстоліття, сприяв розвитку вітчизняної селекції і генетики, створенню передових технологій виробництва тваринницької продукції, написав близько 250 монографій, книг, статей, які представляють велику цінність для розвитку тваринництва. Під його керівництвом діяла справжня «кузня кадрів» у галузі селекції і зоотехнії – ним підготовлено більше 50 докторів та кандидатів наук.

У 1948 році Л.К.Гребень обраний академіком ВАСГНІЛ та АН УРСР. За наукові досягнення та внесок у розвиток тваринництва був удостоєний високих державних нагород - 6 орденів і 11 медалей та почесних звань Героя соціалістичної праці, заслуженого діяча науки УРСР.

Література про нього:

Гребень Леонід Кіндратович // Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2008 рік. – Херсон, 2007. – С. 57.

Гребень Леонід Кіндратович // Енциклопедія Сучасної України. Т. 4 : Го-Гю. – К., 2006. – С. 386.

Гребень Леонид Кондратьевич // Медаль за бой, медаль за труд : біогр. спр. о Героях Сов. Союза и Героях соц. труда. – Сімферополь, 1990. – 138 с.

Гребень Леонід Кіндратович // Джерела. – 2002. – 16 лют. – С. 5..

Леонид Кондратьевич Гребень // Рябко В. М. Истоки, достижения и перспективы науки в Аскании-Нова. – К., 2001. – С. 35.

Іванов Михайло Федорович (1871-1935), вчений-тваринник, академік ВАСГНІЛ.

Народився 2 жовтня 1871 року в м. Ялта у сім'ї вчителя школи садівництва Нікітського ботанічного саду. Отримав хорошу освіту: навчався у церковно-парафіяльній школі, в Горько-му землеробському училищі, у школі бонітерів-вівчарів при Дергачівському сільськогосподарському училищі.

Після закінчення Харківського ветеринарного інституту працював ветлікарем в Орловському губернському земстві, пізніше був відряджений в Австрію, Німеччину, Голландію для удосконалення в зоотехнії. З 1914 року М.Ф.Іванов – професор Московського сільськогосподарського інституту (тепер сільськогосподарська академія ім. К.А.Тімірязєва).

У 1926-1931 роках Іванов завідував кафедрою дрібного тваринництва Московського зооветеринарного інституту. В ці ж роки він в Асканії-Новій організував річні бонітерські курси, що переросли у Вищу школу бонітерів і відіграли визначну роль у розвитку вітчизняного тваринництва, особливо вівчарства. У стінах цієї школи були підготовлені тисячі бонітерів – висококваліфікованих зоотехніків-селекціонерів, які спеціалізувались на класифікації тварин. За пропозицією Іванова в 1925 році в Асканії-Новій була організована зоотехнічна дослідницька станція і племінна станція (нині - Український науково-дослідницький інститут тваринництва степових районів імені М. Ф. Іванова), якою він завідував до кінця життя.

М.Ф. Іванов запропонував науково обгрунтовану методику і систему заходів для виведення нових і удосконалення наявних порід овець. Він вивів асканійську породу тонкорунних овець і українську степову білу породу свиней, а також почав роботу з виведення нових порід овець типу кордіделів, гірського мериноса і плодovitої каракульської породи овець.

Селекціонер відкрив ряд факторів утворення і розвитку різних ознак, а також якостей каракульського смушка і розробив наукову класифікацію смушків, яка стала основою оцінки і сучасної системи племінної роботи по розведенню каракульських овець. У своїх наукових працях Іванов підкреслював величезну роль факторів годування і усього комплексу умов розведення тварин для отримання від них бажаної продуктивності.

Педагогічна діяльність М.Ф.Іванова не обмежувалася роботою тільки на кафедрах вузів, він активно працював в системі різноманітних курсів. З-під його пера вийшло понад 200 наукових праць, класичних підручників, що відрізняються простотою, ясністю і глибиною наукового викладу.

У 1968 році була заснована золота медаль імені М. Ф. Іванова, яку присуджувала Всесоюзна академія сільськогосподарських наук імені Леніна (ВАСГНІЛ).

Література про нього:

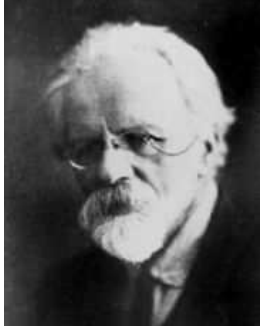
Вшанування пам'яті видатного вченого // Наддніпрян. правда. – 1996. – 17 жовт.

Іванов Михайло Федорович // Знаменні і пам'ятні дати Херсонщини на 2001 рік. – Херсон, 2000. – С. 33.

відстоювали чистоту науки і людську порядність мужньо і самовіддано, захищаючи при цьому не тільки людську гідність, але й науку майбутнього, завтрашній день.

Література про нього:

Исследование механизмов развития вторичных половых признаков // Развитие биологии на Украине. Т. 3. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 94-95, 121.

Іванов Ілля Іванович (1870-1932), видатний вчений-біолог, який зробив великий внесок у зоотехнічну науку.

Народився Ілля Іванович 1 серпня 1870 року в Щиграх Курської області. Вищу освіту здобув у Харківському університеті, стажувався в лабораторіях Петербурга, Женеви, Парижа. Працював у різних наукових закладах Росії.

За завданням Управління державного конівництва він розробив методи штучного запліднення та отримав блискучі результати. В 1909 році І.І.Іванов організував у Петербурзі спеціальну, добре обладнану лабораторію з необхідною експериментальною базою.

Свої наукові дослідження з гібридизації диких та домашніх тварин в заповіднику «Асканія-Нова» І.І.Іванов розпочав у 1904 р. У 1910 році з його ініціативи тут організується перша зоотехнічна станція як підвідділ фізіологічного відділу ветеринарної лабораторії при ветеринарному управлінні Міністерства внутрішніх справ.

Іванов запровадив у практику тваринництва міжвидову гібридизацію методом штучного запліднення з метою виведення нових високопродуктивних порід і отримання гібридних тварин. Він перший у світі вивів і вивчав гібрид зебри й віслюка, зубра і домашньої корови, антилопи і корови, морської свинки і кролика та багатьох інших. В той час генетика як наука тільки почала розвиватись і вважалось, що подібні досліді можуть послугувати створенню нових видів тварин. Тому роботи Іванова вважались дуже важливими і зробили Асканію-Нову сенсаційно відомою у всьому світі.

Однією з найбільш спірних є ідея Іванова схрестити людину і мавпу. За підтримки французьких науковців на кошти, надані радянським урядом, разом з сином у 1926-1927 роках він здійснив експедицію в Африку. Однак досліді із штучного запліднення шимпанзе не мали успіху. Привезених із Африки мавп розмістили в Сухумському заказнику (Абхазія), де дослідження, в тому числі на людях-добровольцях, проводились до 1930 року.

Незабаром вчений був заарештований за політичними звинуваченнями і отримав 5 років заслання в Казахстані. Там він працював у ветеринарно-зоотехнічному інституті до своєї смерті у 1932 році.

Іванов І.І. став засновником великої біологічно-зоотехнічної школи. Завдяки йому штучне запліднення міцно увійшло в практику роботи вітчизняного тваринництва як важливий зоотехнічний метод.

Література про нього:

Илья Иванович Иванов (1870 -1932) // Универсальный энциклопедический календарь на 2000 год. – М., 1999. – С. 260.

Завадовський Борис Михайлович (1895-1951)

- видатний фізіолог, еволюціоніст, академік ВАСГНІЛ, професор біології. У деяких джерелах зустрічається написання прізвища *Заводовський*.

Народився 13 січня 1895 року в Єлизаветграді (зараз Кіровоград) у дворянській сім'ї, його рідний брат Михайло Михайлович теж був відомим ученим-біологом.

Завадовський Б.М. - учень видатних діячів вітчизняної науки: фізіолога І.П.Павлова, ботаніка К.А.Тімірязєва, генетика М.К.Кольцова. У 1919 році закінчив Московський університет, одночасно з навчанням на природничому відділенні він пройшов курс навчання на дворічному практикумі в лабораторії експериментальної біології при університеті ім. Шанявського. З практикуму в цій лабораторії почалася його наукова біографія, пізніше він сам вів заняття на курсах в якості асистента.

Влітку 1919 року Борис Михайлович у складі студентської експедиції «шанявців» відвідав Асканію-Нову, де провів перші експериментальні роботи із вивчення впливу щитовидної залози на поведінку тварин. Опинившись відрізаним фронтами громадянської війни від Москви, він зупинився в Одесі і майже рік працював в Одеському університеті на кафедрі фізіології. Тоді ж він почав писати науково-популярні книги з біології.

Завадовський Б.М. – засновник та перший директор Біологічного музею ім. Тімірязєва у Москві (відкритий у 1922 р.), який під його керівництвом став відомою дослідницькою лабораторією. Разом з братом Михайлом Михайловичем Завадовський брав участь у дослідженні біології розмноження й акліматизації диких тварин і птахів, методів їх гібридизації з домашніми формами в Асканії-Новій, яким керував академік М.Ф.Іванов.

Коло його наукових інтересів було надзвичайно широким: окрім ендокринології він займався питаннями історії і філософії природознавства, проблемами спадковості та еволюції, впливу внутрішніх і зовнішніх факторів довкілля на організм, загадками психіки і свідомості тощо.

Завадовський написав понад 20 науково-популярних книжок з біології, багато з яких неодноразово перевидавались і перекладались іноземними мовами. Він був прекрасним лектором, його лекції, які супроводжувались демонстрацією дослідів і музейних експонатів, завжди збирали велику аудиторію. Девізом його життя стали слова Тімірязєва «Працювати для науки і писати для народу».

Борис Михайлович сміливо і аргументовано критикував погляди Т.Д.Лисенка. На знаменитій сесії ВАСГНІЛ 1948 року він був єдиним, хто відкрито виступив проти «лисенківщини» і методів адміністративного утиску всіх інакомислячих у науці. Наслідки цього мужнього громадянського вчинку чесного вченого з'явилися швидко: Завадовського звинуватили у поширенні «морганізму-менделізму», звільнили з усіх займаних посад, заборонили публікувати його праці.

Діяльний за натурою, він важко переживав усунення від роботи, особливо у Біологічному музеї – своєму улюбленому дітищі, якому віддавав так багато сил. В останні роки працював завідувачим лабораторією ендокринології в Інституті акушерства і гінекології, де за короткий час зумів налагодити дослідження з медичної ендокринології.

Важкі нервові потрясіння стали причиною важкої хвороби і ранньої смерті

Б.М.Завадовського. Роль цього вченого у розвитку науки явно недооцінена, проте результати його досліджень знайшли широке застосування в медицині і тваринництві.

Література про нього:

Исследование механизмов периодических формообразовательных процессов // Развитие биологии на Украине. Т. 3. — К.: Наук. думка, 1985. — С. 96.

Завадовський Михайло Михайлович (1891-1957), (у деяких українських джерелах *Заводовський*) - відомий біолог, вчений надзвичайного кругозору, що поєднував у собі здібності видатного теоретика та блискучого експериментатора.

Михайло Михайлович народився 17 липня 1891 р. в селі Покровсько-Скоришево Єлизаветградського повіту Херсонської губернії, у родині поміщика. Вищу освіту він одержав на природничому відділенні фізико-математичного факультету Московського державного університету в 1914 році, за фахом експериментальна біологія (фізіологія тварин).

На формування його наукових поглядів вплинули прекрасні лекції зоолога М.О. Мензбіра, анатома П.І. Карузін, і особливо фізика П.М. Лебедева. Це його слова, що студент повинен «не навчатися, а навчати самого себе», стали девізом всієї наступної діяльності М.М. Завадовського. Вирішальне значення на його становлення як експериментатора зробила зустріч із М.К. Кольцовим. Практикум, проведений Кольцовим у Московському університеті та Народному університеті ім. А.Л. Шанявського, був прекрасною школою, яка виховала багатьох великих вчених.

Після закінчення університету Михайло Михайлович працював асистентом у лабораторії Кольцова і одночасно викладав зоологію на Вищих жіночих курсах. Основним напрямом його наукових досліджень в цей період було вивчення впливу умов зовнішнього середовища на розвиток яєць аскарид, яке мало велике наукове та практичне значення.

У 1918 р. Завадовський викладає курс лекцій з експериментальної біології в Московському університеті, в 1919 р. завідує кафедрою в Педагогічному інституті.

У 1919-20 рр. керував студентською експедицією у заповіднику Асканія-Нова, де почав проводити експерименти з трансформації статі в птахів і ссавців, які згодом стали класичними. Пізніше Завадовський продовжив цю роботу на кафедрі А.Г. Гурвича в Таврійському університеті в Сімферополі. В цих дослідках, виконаних на широкому колі об'єктів, вперше в світі було доведено, що статеві ознаки після кастрації, тобто при відсутності впливу статевих гормонів, зрушуються в бік гомогаметної статі: у птахів - в бік самців, а в ссавців - в бік самок.

У складних умовах роботи в роки Громадянської війни Михайло Михайлович зміг завершити ці експерименти й написати блискучу монографію «Стать і розвиток її ознак» (1922), що увійшла до золотого фонду науки. Сьогодні практично немає підручників із загальної та експериментальної біології й генетики, де не згадувалися б результати цих його

робіт.

Кілька разів повертався Завадовський із Сімферополя в Асканію-Нову, допомагаючи рятувати заповідник. Один, без супутників, правлячи чотирма верблюдами, пробирався в Асканію, минаючи fronti. Він звертався до тимчасової влади, доводив унікальність заповідника, необхідність його збереження та виділення корму для тварин. В ті тяжкі неспокійні часи він зробив все можливе, аби врятувати заповідник. Асканія увійшла в його серце і народжувала поетичні образи.

Після повернення в МДУ М.М. Завадовський знову веде курс експериментальної біології, а в 1923 р. стає директором Московського зоопарку. Під його керівництвом широко розгорнулася наукова праця - в 20-і рр. зоопарк став науковою базою Московського університету, тут була організована лабораторія експериментальної біології та великий практикум для студентів. Роботи, виконані в зоопарку під керівництвом Михайла Михайловича, були присвячені зв'язкам морфологічних ознак і активності залоз внутрішньої секреції в різних видів тварин і лягли в основу його великої монографії «Динаміка розвитку організму».

Завадовський разом з братом Борисом Михайловичем у 1923-1924 роках брав участь у дослідках з гібридизації тварин, які під керівництвом академіка І.І.Іванова проводились в заповіднику «Асканія-Нова».

У 1930-х рр. М.М. Завадовський очолював кафедру динаміки розвитку на біологічному факультеті МДУ та лабораторію фізіології розвитку сільськогосподарських тварин у новоствореному Всесоюзному інституті тваринництва (ВІТ), де розгорнув вивчення проблеми регуляції статевої функції самок. В результаті цієї роботи була доведена можливість штучної овуляції й поліовуляції та, відповідно, підвищення багатоплідності в овець і корів шляхом застосування гонадотропних препаратів.

Смілива постановка проблем, відкриття фундаментальних закономірностей у регуляції розмноження сільськогосподарських тварин послужили приводом для присудження М.М. Завадовському ступеня доктора біологічних наук. З 1935 р. він стає дійсним членом, а потім і віце-президентом ВАСГНІЛ, яку очолював академік М.І. Вавілов. У 1940 р. Завадовський був нагороджений Великою золотою медаллю Всесоюзної сільськогосподарської виставки. У 1944 р. за підготовку кадрів у МДУ він нагороджується орденом Трудового Червоного Прапора, а в 1946 р. йому присуджується Державна премія.

Теорія М.М. Завадовського стосовно «взаємно суперечливої взаємодії органів у тілі тварини», представлена на XV Міжнародному конгресі фізіологів у Ленінграді в 1935 р., послужила основою для подальших досліджень нейрогуморальних функцій в організмі, стала поштовхом до розвитку нової науки — кібернетики.

Здавалося, що новий напрям у біології завоював право на існування: створена школа М.М. Завадовського, опубліковано більше 400 наукових праць, пріоритет радянської науки у динаміці розвитку визнаний в усьому світі. Але все перекреслила серпнева сесія ВАСГНІЛ 1948 р., яка започаткувала період «лисенківщини» в біологічній науці. Вже в серпні 1948 р. М.М. Завадовський був звільнений із МДУ, а кафедра динаміки розвитку закрита. Була ліквідована і його лабораторія у ВІТі. Великий вчений-біолог, повний сил і нових наукових задумів, залишився без роботи.

Помер М.М. Завадовський у 1957 р.

М.М.Завадовський - ембріолог, ендокринолог, генетик, тваринник-практик, творець найбільшої школи біологів, що дала плеяду видатних вчених, які працювали в різних областях біології, яскравий популяризатор науки. Він належить до когорти справжніх учених, які